

TARIQAT - IJTIMOY INSTITUT SIFATIDA: TARIXI, VAZIFALARI VA ZAMONAVIY AHAMIYATI

Ilmiy rahbar: X.Samatov

B.Boboxonova

Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

Samarqand filiali kompyuter injiniringi

fakulteti DI-21-10-guruhi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada tariqatning asl mohiyati, insonning ruhiy barkamolikka erishuvdagi ahamiyati, ijtimoiy vazifalari, madaniy hamda siyosiy ta'siri, shuningdek, Naqshbandiya tariqatining musulmon olamidagi beqiyos o'rni hamda mazmun-mohiyati ochib berilgan. Shuningdek, tasavvuf olamining betakror asarlaridan qimmatli hikoyatlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: tariqat, so'fiylik, assambleya, meditatsiya, zikr (Allohning ismlarini tarannum etish), tafakkur, tasavvuf, komillik, Naqshbandiya tariqati, shayx, zohidlik, Allohga oshiqlik, mutlaqiyat.

Kirish: Tariqat *طريقة* so'zi arabcha yo'l degan ma'noni anglatib, Alloh taolo buyurgan, payg'ambar alayhissalom yurgan yo'llardan borib, u kishining hamma sunnatlariga amal qilish, ahli sunna val jamoa aqidasiqa ishonish va amal qilish, Allohga yaqinlashish va Uning roziligiga erishish uchun yurish kerak bo'lgan yo'ldir. (3. 20-b)

Tariqat yoki so'fiylik tariqati islom madaniyatining eng qiziqarli va ta'sirchan jihatlaridan birini ifodalaydi. Bu nafaqat diniy hodisa, balki musulmon dunyosidagi odamlarning hayoti va xulq-atvoriga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan ijtimoiy institutdir.

Tariqat arboblari Qur'on va Hadisga, mazhab va aqidaga tayanib, Allohni tanish, Haq taoloning vasliga yetishish uchun tariqatlarga asos solganlar. Tariqatning quroli - zikr va tafakkur. (3. 21-b)

Ushbu maqolada tariqatni uning tarixiy taraqqiyoti, ijtimoiy vazifalari va hozirgi zamondagi ahamiyati nuqtai nazaridan ko'rib chiqamiz.

Tarixiy kontekst

Tariqatlar o'rta asrlarda musulmon dunyosida jamiyatning ma'naviy-ijtimoiy ehtiyojlariga javob sifatida paydo bo'lgan.

Ular al-Xalloy, al-Junayd va ash-Shibliy kabi mashhur mutasavviflar atrofida shakllangan ilk so'fiy birodarliklariga qaytadilar. Bu birodarlar meditatsiya, tasavvufiy amaliyotlar va ruhiy yo'l-yo'riqlar orqali Allohga yaqinlashishni maqsad qilgan jamoalar edi.

Tasavvuf olamining yetuk namoyandasi Shayx Fariduddin Attor ham o'zining nodir asarlari ila insonlarga tariqatning asl mohiyatini ochib bergan. U o'zining mashhur "Mantiq ut-tayr" asarida bu borada chuqur mazmunga ega bo'lgan qimmatli hikoyatlarida bu haqida bayon qiladi:

"Bu olamning nimaligini aytaymi? U bir sandiqcha bo'lib, biz shu quticha ichidamiz. O'z nodonligimiz, jaholatimiz bilan uning ichida ming savdo pishiramiz, yelib-yuguramiz, g'am chekamiz, oldi-berdi qilamiz. Agar ajal ul huqqa — qutichani yopganda, kimningkim qanoti bo'lsa, uchib ketadi va azaliyatga yetadi. Kimdakim qanot bo'lmasa, quticha ichida yuz baloga giriftor bo'lib qolib ketadi. Himmat qushiga ma'nodan (ilohiy ruhdan) qanot bog'la, aqlga dil bag'ishla, jonni hol martabasiga olib chiq. Ushbu qutining qopqog'ini yopgunlaridan oddin tariqat yo'liga kir va mustahkam qanot chiqargin. Keyin qanotlarni ham, o'zlingni ham kuydirib tashla, shunda hammadan qutulib, eng oldin Mutlaqiyat huzurida bo'lasan". (1. 98-99-b)

“Zohidlik va soddalikdan voz kech, boshiga ish tushgan odamda dard bo‘lsin, dard unga chin yo‘lni ko‘rsatadi. Kimdakim ishq dardi bo‘lsa, u darmon istaydi. Chunki darmon istagan kishida jon qolmaydi. Mard solik tashna, och va uyqusiz bo‘ladi, shunday tashna bo‘ladiki, o‘zini go‘yo hech qachon suvga yetolmaganday sezadi, chunki u Haq diydori tashnasidir. Kimki bu so‘zlarni anglamasa, demak, dard berguvchini anglamabdi, oshiqlikdan ham qilchalik xabardor emas. Kimki buni o‘qisa, tariqatga bo‘yinsunadi, Haq yo‘liga ko‘ngil qo‘yib, ishini shunga quradi. Buni anglab topgan odam baxtiyordir”. (1. 155-b)

Vaqt o‘tishi bilan tariqatlar yanada uyushgan va institutsionallashgan bo‘lib, o‘z qoidalari, marosimlari va ierarxiyasiga ega kuchli ijtimoiy tuzilmalarga aylanib bordi. Ular hayotning turli sohalariga, jumladan, siyosat, iqtisod va madaniyatga kirib borgan va islom olamining shakllanishida asosiy rol o‘ynagan.

Tariqatning ijtimoiy vazifalari

Tariqat islom jamiyatida bir qator muhim ijtimoiy vazifalarni bajaradi:

1. Ma'naviy yo'l-yo'riq: Ular o'z a'zolariga ma'naviy yo'l-yo'riq va qo'llab-quvvatlab, ularga ma'naviy yuksalish va dunyodagi o'z o'rnini tushunish yo'lida yordam beradi.

2. Ijtimoiy hamjihatlik: Tariqatlar ko'pincha ijtimoiy birdamlik markazlari bo'lib xizmat qiladi, muhtojlarga yordam va yordam ko'rsatadi va ularning a'zolari uchun ijtimoiy klan vazifasini bajaradi.

3. Maorif va madaniyat: Ular tasavvuf an'analari va bilimlarini asrab-avaylash va yetkazuvchi, shuningdek, san'at, musiqa va adabiyot rivojiga ko'maklashuvchi ta'lim va madaniyat markazlari hamdir.

4. Siyosiy ta'sir: Ayrim tariqatlar muhim siyosiy ta'sirga ega bo'lib, siyosiy jarayonlarda vositachi rolini o'ynashi, shuningdek, jamiyatda qarorlar qabul qilinishiga ta'sir qilishi mumkin.

Tariqatning zamonaviy ma'nosi

Zamonaviy dunyoda tariqatlar muhim rol o'ynashda davom etmoqda, garchi ularning ta'siri muayyan kontekst va mintaqaga qarab farq qilishi mumkin. Ba'zi tariqatlar muhim siyosiy va ijtimoiy o'yinchilar bo'lib qoladi, boshqalari esa alohida a'zolarining ma'naviy rivojlanishiga e'tibor beradi.

Bundan tashqari, axborot texnologiyalari va globallashtirish bilan tariqatlar auditoriya bilan muloqot qilish, ularning g'oyalari tarqatish va yangi a'zolarini jalb qilishning yangi usullarini topmoqda. Ijtimoiy tarmoqlar va internet aloqa va tariqatlar faoliyatini tashkil etishning muhim vositalariga aylanib bormoqda.

Xulosa qilib aytish mumkinki, tariqatlar musulmon olamida ijtimoiy va diniy hayotning ajralmas qismi bo'lib, ma'naviyat, ijtimoiy hamjihatlik va madaniy merosni saqlashda muhim vazifalarni bajarishda davom etadi.

Ular ahamiyati va ta'siri zamonaviy dunyoda dolzarbligicha qolmoqda va ular islom jamiyatidagi o'z rolini saqlab qolgan holda o'zgaruvchan sharoitlarga moslashishda davom etmoqda.

Tariqat yoki so'fiylik tariqatini jamiyatda o'ziga xos xususiyat va funksiyalarga ega bo'lgan ijtimoiy institut sifatida qarash mumkin. Tariqani ijtimoiy institut sifatida ko'rib chiqishga imkon beradigan bir qancha jihatlari:

1. Ijtimoiy tashkilot: Tariqatlar odatda aniq tashkiliy tuzilishga ega bo'lib, shayxlar, muallimlar, ma'naviyat yo'lbo'shchilari va tartib a'zolaridan iborat. Bu ierarxiya nafaqat tartib doirasida boshqaruv va yetakchilikni ta'minlabgina qolmay, balki jamiyat ichida ijtimoiy aloqalar va tarmoqlarni ham yaratadi.

2. Ma'naviy hidoyat: Tariqatning asosiy vazifalaridan biri uning a'zolariga ma'naviy yo'l-yo'riq ko'rsatishdir. Tariqat ustozlari va shayxlar o'z izdoshlarini tasavvufning ma'naviy yo'li va amallarini o'rgatish va yo'naltirishda muhim rol o'ynaydi.

3. Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash: Tariqatlar o'z a'zolarini ham ijtimoiy qo'llab-quvvatlaydi. Bunga moliyaviy yordam, shaxsiy va ma'naviy masalalar bo'yicha maslahatlar, inqirozli vaziyatlarda yordam berish kiradi.

4. Jamiyat va muloqot: Tariqada ishtirok etish a'zolarga tajriba almashishi, bir-birlariga ustozlik qilishlari va qo'llab-quvvatlashlari, muloqotda va ma'naviy amaliyotlarda vaqt o'tkazishlari mumkin bo'lgan jamoaning bir qismi bo'lish imkoniyatini beradi.

5. An'ana va marosimlar: Tariqatlar ko'pincha tasavvufning zikr (Allohning ismlarini tarannum etish), tafakkur, muqaddas matnlarni tilovat qilish va yangi a'zolar uchun boshlanish marosimlari kabi an'ana va marosimlarni saqlaydi va yetkazadi.

6. Madaniy ta'sir: Ba'zi tariqatlar jamiyatga sezilarli madaniy ta'sir ko'rsatadi, ularning an'anaviy jamoalarida musiqa, she'riyat, san'at va adabiyotning rivojlanishiga yordam beradi.

7. Siyosiy ta'sir: O'tmishda ba'zi tariqatlar o'z mintaqalarida sezilarli siyosiy ta'sirga ega bo'lib, ularning rahbarlari hukumat va xalq o'rtasida vositachi rolini o'ynashi mumkin edi. Zamonaviy sharoitda bu ta'sir kamroq sezilishi mumkin, ammo ba'zi hollarda hali ham ahamiyatli bo'lib qolmoqda.

Shunday qilib, tariqatlar musulmon jamiyati hayotining turli jabhalariga ta'sir ko'rsatuvchi, ma'naviy yo'l-yo'riq, ijtimoiy yordam, madaniy meros va jamiyat ichidagi aloqalarni ta'minlovchi muhim ijtimoiy institutdir.

Naqshbandiya musulmon olamidagi eng nufuzli va keng tarqalgan tariqatlardan biridir. Naqshbandiya tariqati asrlar davomida nafaqat ma'naviy amaliyotga, balki jamiyat hayotining ijtimoiy jihatlariga ham sezilarli ta'sir ko'rsatgan.

Tasavvuf tariqatlaridan biri sanalgan Bahouddin Naqshband nomi bilan mashhur Muhammad ibn Muhammad al-Buxoriy (1318-1389) tomonidan asoslangan naqshbandiya ta'limotida inson kamoloti masalasi o'ziga xos va mos uslub va yo'llar bilan hal etilgan. Tasavvufga xos bo'lgan inson kamolotga yetishish uchuno'z-o'zini anglashi va o'zini, o'z nafsini bilgan Haqqa yeta olishi masalasi naqshbandiya uchun ham xosdir. (2. 5-b)

Naqshbandiya ta'limotida inson kamoloti uchun zarur hol va maqomlarga emas, balki o'z nafsini kuzatish va nazorat qilishga e'tibor beriladi va inson butun jismoniy, aqliy, nafsoniy, ruhiy quvvatlarini bir nuqtaga to'plash uchun shu uslubni ma'qul hisoblab, shunga doir usullarni tavsiya etadi. (2. 5-b)

Naqshbandiyaning ijtimoiy institut sifatidagi ayrim jihatlarini ko'rib chiqamiz:

1. Tashkiliy tuzilma: Naqshbandiya aniq tashkiliy tuzilmaga ega bo'lib, unga shayxlar, ma'naviyat ustozlari va shogirdlari yoki izdoshlari kiradi. Ushbu ierarxiya tartib doirasida boshqaruv va etakchilikni ta'minlaydi va jamiyatda ma'naviy va ijtimoiy aloqalarni saqlashga yordam beradi.

2. Ruhiiy hidoyat: Naqshbandiyaning asosiy jihatlaridan biri shayxlar va tariqatning ma'naviy yo'l-boshchilari tomonidan beriladigan ma'naviy yo'l-yo'riqdir. Ular o'quvchi-yoshlarni ma'naviy kamolot va ma'rifat yo'lga yo'naltiruvchi ustoz-murabbiy vazifasini bajaradi.

3. Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash: Naqshbandiya o'z a'zolarini turli mexanizmlar, jumladan, moddiy yordam, shaxsiy masalalar bo'yicha maslahat va inqirozli vaziyatlarda qo'llab-quvvatlash orqali ijtimoiy qo'llab-quvvatlaydi. Bu tartib a'zolariga o'zlarini jamiyatning bir qismi sifatida his qilishlariga va hayotlarining turli jabhalarida yordam olishlariga yordam beradi.

4. Jamiyat va muloqot: Naqshbandiyada ishtirokchilar tajriba almashishlari, bir-birlarini qo'llab-quvvatlashlari va birga vaqt o'tkazishlari mumkin bo'lgan jamoani tashkil qiladi. Bu muloqot ma'naviyat rivojiga, tartib doirasidagi ijtimoiy aloqalarni mustahkamlashga xizmat qiladi.

5. An'ana va marosimlar: Naqshbandiya tariqati tasavvufning zikr, tafakkur, muqaddas matnlarni tilovat qilish kabi an'ana va marosimlarini saqlaydi va yetkazadi. Ushbu amaliyotlar nafaqat ma'naviy rivojlanish vositasi, balki tartibning madaniy merosini saqlash usulidir.

6. Madaniy ta'sir: Naqshbandiya san'at, musiqa, she'riyat va adabiyot rivojiga ko'maklashuvchi jamiyatga sezilarli madaniy ta'sir ko'rsatadi. Naqshbandiya ordeni tarkibiga ko'plab mashhur tasavvuf shoiri va sozandalari a'zo bo'lganligi uning madaniyat sohasidagi ahamiyatini ta'kidlaydi.

Shunday qilib, Naqshbandiya o'z a'zolarini nafaqat ma'naviy yo'l-yo'riq, balki ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, jamiyat, an'ana va madaniy meros bilan ta'minlaydigan ijtimoiy institut sifatida faoliyat yuritadi. Uning ta'siri musulmon dunyosidagi ijtimoiy hayotning turli jabhalariga taalluqli bo'lib, uni ijtimoiy-madaniy dinamikaning muhim elementiga aylantiradi.

Tasavvufdagi dialog ko'pincha ustoz va shogird yoki so'fiy haqiqat izlovchilar o'rtasidagi chuqur va ruhiy suhbatlar shaklida bo'ladi. Bu dialoglar turli kontekstlarda, jumladan, assambleyalar (majlislar), o'qish sessiyalari, meditatsiya sessiyalari va hatto kundalik sharoitlarda sodir bo'lishi mumkin.

Mana so'fiy kontekstidagi badiiy dialogga misol:

Shogird: Hurmatli ustoz, men ruhiy yo'limdan tashvish va shubhalarni tez-tez boshdan kechiraman. Qanday qilib tinchlik va ishonchni topishim mumkin?

Ustoz: Aziz shogird, biz lahzani qanday qabul qilishni va hozirgi paytda yashashni bilsak, tinchlik va ishonch paydo bo'ladi. Haqiqat sizning ichki dunyongizda yotadi. O'zingiz va atrofingizdagi dunyo bilan uyg'unlikni his qilgan daqiqalarga e'tibor berishga harakat qiling. Bu meditatsiya, go'zal musiqa yoki oddiygina tabiatda sayr qilish lahzalari bo'lishi mumkin. Bu daqiqalarda siz chinakam tinchlik keltiradigan oliy va haqiqiyroq borligini his qilishingiz mumkin.

Shogird: Lekin haqiqiy va xayolni qanday farqlay olaman?

Ustoz: Bu asosiy savol, do'stim. Tasavvuf bizga haqiqiy idrok tashqi shakllar orqali emas, balki ichki tajriba orqali bo'lishini o'rgatadi. Haqiqiy ishonch va tinchlik hissi aqldan emas, yurakdan keladi. O'zingizning haqiqiy shaxsingizni chuqurroq tushunish va ichki ishonchga ega bo'lish uchun meditatsiya, o'z-o'zini aks ettirish va diqqat bilan mashq qiling.

Shogird: Rahmat, ustoz, men sizning maslahatingizga amal qilaman va asl tabiatni tushunishga harakat qilaman.

Ustoz: Va unutmangki, ma'naviy ma'rifat yo'li doimiy jarayondir. O'zingizga nisbatan sabrli va rahmdil bo'ling va siz qidirayotgan narsangizni topasiz.

Bunday muloqotlarda ustoz odatda shogirdni onglik va ma'naviy kamolot yo'liga yo'naltiruvchi, uning haqiqatni anglashga intilishini qo'llab-quvvatlovchi dono inson rolini o'ynaydi. Shogird o'zining ma'naviy ong yo'lida yordam va yo'l-yo'riq olish uchun savollar beradi va shubhalarini bildiradi.

Xulosa. Tasavvuf va tariqat inson ruhiy olamini poklash, ma'naviyat va ma'rifat nuri bilan oziqlantirish, tafakkurini kamol toptirish, nafsning odamzod boshiga keltirishi mumkin bo'lgan ofatlaridan ogoh etish, komillikka erishish yo'lini ko'rsatish vazifalarini bajaradi. Shuningdek, inson botinidagi yomon illatlardan xalos bo'lish va ezgu xislatlarni o'zida mujassamlashtirish, Alloh taolaga munosib banda bo'lishning shartlari hamda qoidalarini o'rgatadi.

Bu ta'limotning mazmun-mohiyati shu qadar murakkabki, buni tushunmoq uchun yuksak aql va ziyalik hamda buyuk qalb egasi bo'lmoq kerak. Shundagina bunday tubsiz ummondan nodir javharlarni topa olasiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Farididdin Attor "Mantiq ut-tayr" (nasriy bayoni), www.ziyouz.com kutubxonasi, 172 bet.

2. G.N.Navro'zova "Naqshbandiya-kamolot yo'li", O'zbekiston Respublikasi FA "Fan" nashriyoti, 2007-yil.

3. Hoji Abdulg'afur Abdurazzoq Buxoriy "Tariqat odoblari" (Naqshbandiya ta'limoti asosida), Toshkent 2003.